

Despre răzvrătiți și cenzură

de Lucian-Vasile Szabo

Proba focului pentru cărți și autori

Cenzurarea de către autorități a ideilor și autorilor este veche, îngrădirea libertății de exprimare și de credință fiind un element care a însoțit treburile publice. Exemplul lui Socrate, obligat să aleagă între viață și credință, pentru a trăi fiind necesar să-și renege ideile, arată cât de puternică era convingerea liderilor politici și religioși că aveau în față un caz deosebit, o abatere gravă de la norma oficială. Tot la Atena, scrierile lui Protagoras au fost arse în piața publică, fiind și acestea considerate periculoase¹. După apariția tiparului, care facilita realizarea unui număr mare de imprimări, cenzura s-a diversificat și a devenit mai vigilentă.

Acțiunea guvernamentală (numim astfel cu un termen generic toate măsurile luate și impuse de conducători, indiferent că sunt monarhi sau membri ai aparatului birocratic) și a corpului bisericesc împotriva pericolului reprezentat de extinderea rolului jucat de comunicarea în masă s-a materializat pe două paliere: a. impunerea unor cadre de evoluție (cenzură și autorizări); b. represiune (suprimarea gazetelor și pedepsirea editorilor sau a jurnaliștilor). În afară de răzvrătiți au existat conformiștii, persoane care s-au supus reglementărilor ori chiar au favorizat impunerea lor, în ideea că activitățile lor vor fi protejate și vor putea prospera mai ușor. Trei motive, susține Flocon, au determinat această atitudine: „Regulamentele corporative împotriva dificultăților sociale și economice; cenzura, împotriva riscurilor de idei; privilegiile, împotriva concurenței”².

Este important de reținut că libertatea presei, de a transmite și primi informații și opinii, nu a fost niciunde un dat, ceva recunoscut ca atare de la început. Din contră, guvernării, chiar și țările luminate, cu început de democrație și unde câștigase teren și ideea drepturilor cetățenești, s-au opus liberalizării pieței media. Exemplul cel mai bun este al Angliei, țară aflată mereu cu un pas înaintea celorlalte în materie de drepturi civile. Marian Petcu citează un caz clasic de pedeapsă, din care vedem că măsurile luate erau aspre și crude: „În anul 1637 au fost judecați și condamnați scriitorii puritani J.Bastwicke, H. Burton și, alături de ei, W. Pryme, pentru redactarea broșurii *News from Ipswich*, care generase mari frământări în cercurile politice și religioase. Pryme mai fusese pedepsit cu amendă, legarea de stâlpul infamiei și retezarea urechilor pentru un text critic la adresa reginei și a spectacolelor pe care

le organiza la curte, numit *Histriomastix*. De această dată, i s-au aplicat pe obraji, cu fierul înroșit, inițialele SP (sedițios³ și pamfletar), iar celorlalți li s-au retezat urechile”⁴.

Poliția credinței

Biserica instituisese și ea propriul sistem de control. Mișcările protestante și protestatare la adresa bisericii catolice a determinat Vaticanul să instituie oficiul Inchiziției, prin intermediul căruia erau supuse controlului textele tipărite. În mai multe state și principate existau deja liste cu lucrări interzise, acestea cu efect local. Ulterior, se va întocmi un sistem de control unitar: „Indexul model, publicat în 1564, începea cu un set de reguli generale, care interziceau trei tipuri de cărți: cele eretice, cele imorale și cele de magie. Urma lista de autori și de titluri, autorii fiind împărțiți în cei din prima clasă (cu toate cărțile interzise) și cei din a doua clasă (în cazul cărora interdicția se aplica doar anumitor lucrări)”⁵.

Legat de influența enormă pe care tiparul a avut-o în dezvoltarea comunicării de masă, în amplificarea circulației ideilor și în stimularea dezbaterilor, Albert Labarre analizează drama reformatorului Jan Hus, ars pe rug în 1415, în comparație cu activitatea mult mai productivă a lui Martin Luther. Hus a fost cunoscut doar în Boemia, influența lui nefiind prea mare. Luther și-a făcut cunoscute tezele, prin afișare pe ușa catedralei din Wittemberg, la 31 octombrie 1517, devenind foarte răspândite prin tipărire: „În cei patru ani de polemică intensă (1518-1521), care marchează înflorirea Reformei, au apărut 800 de ediții în latină, germană și alte limbi din cele o sută de texte ale lui Luther”⁶. Confruntarea a fost de proporții, Biserica Romano-Catolică inițiind operațiuni de interdicere a scrierilor lui Luther și arderea lor pe rug. De aceeași soartă s-au bucurat însă și documentele papale, ori cărțile de drept canonic, încredințate focului de adepții Reformei.

Sunt trei secole de interdicții și dispute, deoarece „între 1500 și 1800, cenzura ca instituție necesară era admisă mai peste tot în Europa”⁷. În ciuda presiunilor exercitate de autoritățile administrative laice și de cele bisericești, activitatea nu a putut fi oprită. Există o

¹ Albert Labarre, *Istoria cărții*, Editura Institutul european, Iași, 2001, p. 22.

² Albert Flocon, *Universul cărților*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 233.

³ Înseamnă răzvrătit, opozant.

⁴ Marian Petcu (1999), *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Editura Polirom, Iași, p. 24.

⁵ Asa Briggs și Peter Burke (2005), *Mass-media. O istorie socială*, Editura Polirom, Iași, p. 54.

⁶ Albert Labarre, *op. cit.*, p. 22.

⁷ Albert Flocon, *Universul cărților*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 234.

industrie clandestină de tipărituri, care înflorea din necesitatea de a oferi publicului ceea ce acesta dorea, dar și pentru a evita taxele impuse sau directivele cenzurii. Urmând calea oficială, era aproape imposibil să pui în discuție adevăratele probleme ale guvernării. În acest context, puterea politică va apela la aparatul polițienesc, reprimarea fiind dură, după cum am văzut. Suntem în prima parte a secolului al XVII-lea, când disputele erau fierbinți. John Milton, poetul de mare talent, a intrat în dezbateri, militând, în *Areopagitica*, pentru totala libertate a tipăriturilor. Discursul a fost ținut în Parlament, dar a și fost multiplicat și răspândit ulterior, operațiuni derulate fără aprobarea cenzurii. Depășind această situație de impas, Milton va deveni la rândul său cenzor și emitent de licențe, ceea ce reprezintă o ironie a sorții⁸. În legătură cu Milton consemnăm însă și o altă inovație, faptul că, în 1667, încheia un contract cu editorul său, în urma căruia primea drepturi de autor⁹.

Proiect de schimbare

Deci în Anglia situația devine și mai complicată în 1662, când intră în vigoare Licensing Act, lege care va stabili un regim foarte strict al cenzurii prealabile, în Franța lucrurile evoluează spre acceptarea unei mai mari libertăți de exprimare. Poziția pare să fie negociată cu mai mare eficiență de editorii și jurnaliștii perioadei. În jurul anului 1700, când presa din Marea Britanie se află într-o perioadă de avânt, aceasta nu doar că se instituționalizează, în sensul că presa începe să fie practică în mod organizat, ca activitate distinctă, nu doar că începe o specializare pe genuri publicistice, ci este urmată îndeaproape revoluția industrială. Asistăm, însă, și la o dezvoltare a științei și culturii, iar presa își va manifesta specificul, prin tendința de a deveni „de masă”, de a comunica unui public cât mai larg noile descoperiri, căci epoca va fi marcată de descoperiri în varii domenii. Indistincția presă-literatură-jurnal științific se menține, însă presiunile pentru delimitarea pe genuri devine enormă. Diversitatea activității lui Defoe se explică și prin aceste caracteristici generale. Mass-media devine revoluționară, în sensul că se face ecoul noilor idei, promovează descoperirile și începe să impună o agendă publică. În același timp, răspândește și se răspândește, căci cresc tirajele, așa cum se ridică și numărul de titluri. Nu îndeamnă la revoluție, la schimbarea brutală și totală a ordinii de drept, ci este o schimbare în trepte, însă care are în ea ceva radical. În aceste condiții, se naște un paradox: presa este revoluționară, propune și promovează schimbarea, iar literatura rămâne conservatoare, evoluțiile fiind mai lente, deși evidente. Un cercetător al perioadei va sublinia: „Influența importantă exercitată de publicațiile periodice asupra culturii literare nu se putea observa în revistele dedicate literaturii. Această influență s-a manifestat în dezvoltarea romanului realist, care are mai mult de-a face cu jurnalismul, știința, istoria și faptele

juridice, decât cu formele tradiționale ale imaginației literare.”¹⁰ (*trad. aut.*)

De parte însă de a funcționa în canoane, literatura se vede influențată de cele consemnate în presă, de descoperirile științifice, cu preponderență de cele geografice. Astfel, romanul, cel de aventuri cu prioritate, cunoaște o dezvoltare extraordinară, numită „revoluționară”, de Sommerville, care va delimita contextul dezvoltării cu aceeași măsură, împreună, deși separat: „Romanul a constituit o inovație revoluționară în arta literară, dar primirea sa entuziastă a reprezentat rezultatul „antrenării” a mai multor generații în ceea ce s-ar numi noul realism. Ritmul romanului era acela al știrilor, devenit, la rândul său, rimul vieții înseși. Viețile obișnuite ale personajelor erau ancorate în viața socială și în lumea concretă, care fuseseră transformate în subiecte literare de către publicațiile periodice. Iar romanele întorceau adesea complimentul, prin mimarea unui stil jurnalistic.”¹¹ (*trad. aut.*) Această tendință de a persifla presa va fi prezentă, după cum vedem, chiar din perioada delimitării ei ca activitate independentă. Într-un anumit grad, privirea acesta condescendentă aruncată de literați (dar și de oamenii politici!) gazetăriei factuale și de opinie va dăinui până în prezent, ba chiar se va amplifica...

Evoluția în același timp (totuși, una mai degrabă pas cu pas, fermă, și nu neapărat „revoluționară”, cum preferă să se exprime atât de des cercetătorul citat...) a mass-mediei și a literaturii înseamnă și influențe reciproce majore. Nu doar noutățile („știrile”) vor deveni importante, intrând în fondul scrierilor, indiferent de domeniu, alături de marile teme ale omenirii, dar în formula lor din viața de zi cu zi, adică iubirea, trădarea, eroismul, banii... Literatura va avea dezvoltată forma, punerea în cadru, în pagină, mai concret. Presa va copia aceste formule, titlurile fiind la fel de lungi, la fel de explicite, făcând referire la conținut, însă apelând și la formule de captare a atenției. Daniel Defoe va deveni exemplar în această privință, ca și pentru capacitatea lui de a face o clară distincție între imaginar și factual: „Daniel Defoe este cel mai remarcabil exemplu de om de presă devenit scriitor de ficțiune – sau de „fapte ficționale”. Poate că nu trebuie să ne surprindă intensitatea cu care acest jurnalist preocupat de politică a fost atras de personaje din lumea criminalității, unele reale (Avery, Cartouche, Sheppard, Wild) și altele mai degrabă imaginare (Căpitanul Singleton, Moll Flanders, Colonelul Jacques¹², și Roxana)”¹³. (*trad. aut.*)

¹⁰ C. John Sommerville, *The News Revolution in England. Cultural dynamics of daily information*, Oxford University Press, New York-Oxford, 1996, p. 114.

¹¹ Pentru a-și argumenta poziția, C. John Sommerville se va folosi de punctul de vedere exprimat de Michael Harris, în special în lucrarea *The management of the London newspaper Press During the Eighteenth Century*, *Publishing History* 4 (1978). 96-112.

¹² Cunoscut și în redarea *Colonelul Jack*.

¹³ C. John Sommerville, *op. cit.*, p. 114.

⁸ Amănunte în Marian Petcu, *op. cit.*, p. 25.

⁹ Albert Labarre, *op. cit.*, p. 93.